

[RELACJA + GALERIA] Zrozumieć obraz religijny. Relacja z wykładu ks. prof. Józefa Naumowicza

Wieczorem 5 czerwca 2023 w siedzibie redakcji Teologii Politycznej mieliśmy przyjemność ponownie gościć ks. prof. Józefa Naumowicza, wybitnego patrologa i bizantynologa. Szóste spotkanie z cyklu „Namalować katolicyzm od nowa” poświęcone było próbie zrozumienia, czym jest obraz religijny, ikona i jaka jest jej funkcja, w oparciu o myśl Jana Damasceńskiego i innych Ojców Kościoła.

Ksiądz Profesor rozpoczął swój wykład przedstawiając dwie postacie, których myśl stała się kluczowa dla późniejszych idei towarzyszących tworzeniu sztuki zarówno na Zachodzie, jak i na Wschodzie. Postaciami tymi byli papież Grzegorz Wielki oraz Jan Damasceński.

X. Józef Naumowicz: Obraz religijny, ikona czy dzieło sztuki?

Biskup Rzymu odróżnia cześć oddawaną obrazom od czci oddawanej temu, na co obraz wskazuje. Dla Grzegorza Wielkiego sztuka ma znaczenie przede wszystkim użytkowe, czy też dokładniej – dydaktyczne. Celem malarstwa jest to, aby ci, którzy nie umieją czytać, albo ci, którym brakuje dostatecznego wykształcenia, mogli łatwiej pojąć treści religijne. Słowa papieża okazały się brzemienne w skutki i,

powtarzane później wielokrotnie, stały się podstawą zachodniego myślenia o sztuce religijnej, czego przykładem może być słynna Biblia pauperum.

Rozważania żyjącego ponad wiek później Jana Damasceńskiego są dużo dojrzalsze i szersze, zawierają bowiem w sobie wszystko to, co wniósł późniejszy dyskurs. Arabski mnich przyjmuje podobny punkt wyjścia, co Grzegorz Wielki. Również dla niego podstawową funkcją sztuki sakralnej jest dydaktyka. Myśl wschodniego teologa wykracza jednak daleko poza te ramy; ikony są dla niego czymś więcej.

Poza przekazywaniem wiedzy w przystępny sposób, obrazy religijne posiadają funkcję memoryzacyjną – przypominającą. Kształtowanie pamięci jest niezwykle istotnym elementem duchowości wschodnich Ojców Kościoła, w szczególności Bazylego. Pamięć jest według niego istotą modlitwy nieustannej. W pamięci o Bogu nie chodzi o nieustanne psychologiczne skupienie, lecz stałą więź z Bogiem, która jest motywem – często podświadomym – każdego podejmowanego działania. Pamięć taka rodzi się poprzez słowa oraz obrazy. Te ostatnie zapewniają „ciągłe widzenie”, odpowiadają za wyrycie się w pamięci najważniejszych wydarzeń i osób.

Kolejną, niezwykle ważną funkcją jest anagogia, czyli wznoszenie. Rozważania dotyczące funkcji anagogicznej sięgają pism Pseudo-Dionizego Areopagity. Ów wczesnochrześcijański myśliciel stwierdza: „Wznosimy się do kontemplacji Boskości w stopniu, w jakim jest nam to dane, poprzez obrazy zmysłowe”. Materia jest również dla Jana Damasceńskiego odbiciem świata niematerialnego, dlatego do

poznania rzeczywistości duchowej wiodą nas – paradoksalnie – zmysły. A zatem dzięki doświadczeniu materialnego obrazu wznosimy się do wymiaru boskiego.

Ikona pełni również rolę objawiającą. Aby ułatwić zrozumienie tej funkcji Jan Damasceński odróżnia od siebie idole oraz obrazy chrześcijańskie. Idole są ułudą, nicością; nie mają one bowiem realnego prototypu. Natomiast obraz chrześcijański odsyła do realnej rzeczywistości. Sztuka sakralna polega więc na objawianiu swojego prototypu. Największego sensu funkcja ta nabiera w kontekście ikon portretowych – w szczególności obrazów Chrystusa. Ikona jest podobizną, odbiciem oraz unaocznieniem tego, co przedstawia.

Wreszcie, piątą, najbardziej doniosłą funkcją ikony jest funkcja sakralna, liturgiczna. W myśli Jana Damasceńskiego i wschodniego chrześcijaństwa ikona nie jest tylko przedmiotem używanym w liturgii, ułatwiającym modlitwę. Według teologa „obraz jest nosicielem łaski”. W jakiś sposób są one napełnione Boską energią. Ma to bezpośredni związek z Wcieleniem, przez które Chrystus uświęcił materię; przede wszystkim zaś uświęcił materię swojego ciała. Poprzez ikonę czcimy tę właśnie uświęconą, przebóstwioną rzeczywistość. Obraz Chrystusa, jego ciała, otoczony modlitwą i umieszczony w kontekście liturgicznym staje się nośnikiem tej samej boskiej mocy działającej przy Wcieleniu.

Przybliżając tę ostatnią funkcję – sakralną – Ksiądz Profesor zaprezentował przykłady współczesnych obrzędów mających miejsce w ostatnim czasie w cerkwiach prawosławnych oraz miejsce i hierarchię ikon we współczesnych świątyniach, a także współczesne interpretacje klasycznych motywów ikonograficznych.

Swój wykład Ksiądz Profesor zakończył podsumowaniem tego, czym jest obraz religijny i czym różni się od świeckiego. Sztuka sakralna wyróżnia się nie tylko tematyką, ale przede wszystkim funkcją – objawia ona i odsyła do rzeczywistości niewidzialnej.

Zachęcamy Państwa do obejrzenia pełnej transmisji z wykładu i śledzenia informacji o przyszłych prelekcjach, które będą organizowane w ramach projektu „Namalować katolicyzm od nowa”.

Prezentację, którą przedstawił ks prof. Naumowicz w trakcie wykładu można pobrać tu.

Stanisław Puchniewicz

Zdjęcia: Jacek Łagowski